

25-26
mayıs
2016

Uluslararası
Hacı Bayram-ı Velî
Sempozyumu
Bildiriler Kitabı 2

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

ULUSLARARASI
HACI BACI BAYRAM-I VELİ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI 2

kalem
EĞİTİM KÜLTÜR AKADEMİ DERNEĞİ

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

EDİTÖR YARDIMCILARI
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

YAYIN KURULU
PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER
PROF. DR. M. MUSTAFA ÇAKMAKLIOĞLU
DOÇ. DR. VAHİT GÖKTAŞ
YRD. DOÇ. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

GRAFİK TASARIM
TAVOOS

UYGULAMA
TAVOOS

BASKI YERİ
ANIL MATBAACILIK, DİKKEN CAD. NO: 244/P 13-14,
TEL: +90 (312) 483 6353, ANKARA

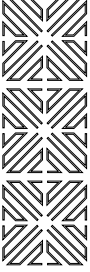
BASKI TARİHİ
30.11.2016

ISBN
978-605-8560-24-6

YAZIŞMA ADRESİ
Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, Hacı Bayram Mah
Şeyh İzzettin Sk. No: 9 Ulus/Ankara Tel: +90 (312) 232 4226;
Kalemsempozyum@gmail.com

“ÇALAB’İM BİR ŞÂR YARATMIŞ” MISRAIYLA BAŞLAYAN ŞİİRDEN HAREKETLE HACI BAYRAM-I VELÎ’DE ŞEHİR TASAVVURU

The City Description by Hacı Bayram-i Veli Based on the Poem Which Starts with
The Verse “my Allah created a City”

Yrd. Doç. Dr.

SITKI NAZİK

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı
Anabilim Dalı

snazik@firat.edu.tr; NSITKI@hotmail.com

Özet

Bu çalışmada, Hacı Bayram-ı Velî'nin “Çalab’ım bir şâr yaratmış” mısraıyla başlayan meşhur şiiri bağlamında, şehir tasavvuru, dolayısıyla da gönül üzerinde durulmuştur. Mutasavvıflar nazarında önem arz eden gönlün, inşa edilmekte olan şehir olgusuyla anlatılmasının muhtemel sebeplerine değinilmiştir. XIV-XV. yüzyıla ait mutasavvıflardan biri olan Hacı Bayram-ı Velî'nin yaşadığı dönem, Anadolu’da tasavvufun önemli fonksiyonlar icra ettiği bir dönemdir. Bu itibarla söz konusu şiirde kalbin şâr ile ifade edilmesinin tasavvufî yönü olduğu gibi, tarihî ve sosyal bir yönünün olduğunu da söylemek mümkündür. Zira bu dönemde Osmanlı Devleti yeni yeni ayakları üzerinde durmaya başlamış, hatta fetret devri yaşamış bir devlettir. Tıpkı gönül gibi Devlet de inşa edilme sürecindedir. Halk ise Anadolu’yu daha yeni yurt edinmiş ve bu coğrafyanın Müslümanlaşma süreci hâlâ devam etmektedir.

Hacı Bayram-ı Velî’yi ve söz konusu şiirini daha yakından tanımak amacıyla yapılan bu çalışmada, önceki dönemlerde yaşamış olan Yunus Emre gibi diğer mutasavvıfların da şehir ve gönül bağlantısına vurguda bulunan şiirlerinden yararlanılarak, şairin bu şiirinde ne anlatmak istediği meselesi ele alınmıştır. Bir bakıma şiir, şerh metodu kullanılarak, tasavvufî, tarihî ve sosyal yönden şerh edilmiştir. Gönül şehrinin anlatan şiirde, aynı zamanda bir şehir tasavvuru oluşturulduğu nazara sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Hacı Bayram-ı Velî, şehir, gönül, tasavvuf, tarih

Abstract

On this study, it has been focused on city description and so on heart with the sense of Hacı Bayram-i Veli’s famous poem which starts with the verse “my Allah created a city”. In the eye of sufis, it has been mentioned about possible reasons of telling the heart having importance with the matter of city which is about to

be built. The period when Hacı Bayram-i Veli who was one of XIV-XV. Century's sufis lived is a period that sufism provided important functions in Anatolia. In this respect, it is possible to say that stating heart has a mystical aspect on the aforementioned poem and it has historic and social aspects also. Yet Ottoman started to stand on newly during the period and also it was a state which had interregnum. The state was in a period to be built like a heart. The public had Anatolia newly as a country and the process to be a Muslim in this geography has gone on yet.

In the purpose of knowing Hacı Bayram-i Veli and aforementioned poem more closely, it has been considered what the poet wanted to tell on his poem on the study which has been made, as utilising from poems of other sufis such as Yunus Emre who live in previous periods and poems of those sufis that emphasized on city and heart relation. In a way, the poem has been commented in mystical, historical and social aspects as using commentary method. On the poem that tells heart city, it has been taken into account that a city description has been made at the same time.

Key Words: Hacı Bayram-i Veli, city, heart, mysticism, history

Giriş

Hacı Bayram-ı Velî Ankara şehir merkezindeki Altındağ ilçesine bağlı bir mahalle olan Solfasol Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Doğum ve ölüm tarihine dair değişik görüşler bulunan Hacı Bayram Hazretleri'nin (Erdoğan, 2015: 12), bazı kayıtlarda 1340'lı yıllarda dünyaya geldiği ve 1430 dolaylarında öldüğü (Cebecioğlu, 2013: 9), bazı kayıtlarda ise 1352-53'te doğduğu ve 1428-29'da vefat ettiği bildirilmektedir (Ekinci, 2013: 15).

Tasavvufa geçişi sırasında ilk defa Hamid-i Aksarayî ile bir kurban bayramında karşılaşmalarından dolayı şeyhi tarafından "Bayram" olarak isimlendirilen Hacı Bayram-ı Velî'nin asıl adı Numan'dır (Bayramoğlu, 1989: I/11). Hacı Paşa, Kapıcıbaşı, Ahî Sultan, Veli, Molla, Şeyhu'r-Rûm gibi unvanları da vardır (Ekinci, 2013: 27-29).

Ankara'nın manevi mimarlarından olan Hacı Bayram'ın gençlik yıllarında ciddi bir medrese tahsili gördüğü, Tefsir, Fıkıh, Hadis, Tasavvuf, Matematik, Astronomi, Felsefe, Arapça, Farsça ve Edebiyat gibi muhtelif ilimleri okuyup icazet aldığı belirtilmektedir. Dinî ilimlerin yanı sıra müspet ilimleri de tahsil etmiş olan Ha-

cı Bayram-ı Velî, Ankara'da dönemin eğitim kurumu olan Kara Medrese'de ve ayrıca Bursa'da Çelebi Sultan Mehmet Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır (Cebecioğlu, 2013: 11).

Tasavvuf yoluna girene kadar müderrislik vazifesini sürdürmüş olan Hacı Bayram-ı Velî, 1392-93 yıllarında ve yaklaşık kırk beş yaşında iken Kayseri'ye giderek Ebu Hamid Hazretleri'ne bağlanmıştır (Cebecioğlu, 2013: 12, 13). Daha sonra Ebu Hamid Hazretleri'yle birlikte Hacı Bayram-ı Velî de Bursa'ya gelmiş, şeyhi ekmek satmakla geçimini sağlarken, o da Çelebi Sultan Medresesi'nde müderrislik yaparak ailesinin geçimini temin etmiştir (Cebecioğlu, 2013: 19). Ancak Bursa Ulu Camii'nin ibadete açılması esnasında hatiplik vazifesini üstlenmek durumunda kalan Somuncu Baba, açılıştaki Fatıha Suresi'ne yedi kat mana vermiş, böylece sırrı açığa çıkmış ve halkın aşırı teveccühü karşısında rahatsız olup, Bursa'yı terk etmiştir (Aynî, 1986: 85-86). Çok sevdiği müridi Hacı Bayram-ı Velî ile birlikte 1400 yılında Bursa'dan ayrılan Ebu Hamid Hazretleri, önce Şam'a, akabinde hac vazifesini ifa için Hicaz'a, ardından da Anadolu'ya gelerek bir süre Darende'de kaldıktan sonra Aksaray'a yerleşmişlerdir. Velayet sırrını Hacı Bayram'a teslim eden Ebu Hamid Hazretleri 1412'de Aksaray'da vefat etmiştir (Cebecioğlu, 2013: 21-22).

Şeyhinin vefatını müteakip Hacı Bayram-ı Velî birkaç müridiyle birlikte memleketi olan Ankara'ya gelmiş ve 1415 senesinde tekkesini inşa ettirmiştir. Böylece onun kurduğu Bayramîlik tarikatı Anadolu'da hızla yayılmıştır. Halkın, kendisine ve tarikatına olan aşırı rağbeti devlet yönetiminin dikkatini çekince, Hacı Bayram Hazretleri II. Murat döneminde padişahın daveti üzerine Edirne'ye gitmiş, burada iki ay kadar kalıp, ettiği vaz u nasihatlerle halkın büyük ölçüde sevgisini kazanmıştır (Cebecioğlu, 2013: 23-28). Akşemseddin Hazretleriyle memleketine sağ salim dönen Hacı Bayram-ı Velî öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. Onlarca insan onun manevi terbiyesinden, ilim ve irfanından feyiz almıştır (Bursalı Mehmed Tahir, 2012: 20-21). O, bir yandan halkı irşat etmiş bir yandan da ahi teşkilatının çalışmasını andırır tarzda bir

yardım sandığı oluşturup bağışlar toplayarak fakirlere, muhtaçlara ve kimsesizlere kol kanat germiştir (Cebecioğlu, 2013: 33).

Kaynaklardan edinilen bilgiye göre, dört şiiri ve iki mektubu bulunan Hacı Bayram-ı Velî (Bayramoğlu, 1989: II/227-241), Türk diliyle eser vererek Türkçe'nin kullanımını Anadolu'da önemli ölçüde etkilemiş, şiirlerini sade ve coşkun bir dille ifade etmiştir. Yunus Emre'ye yakın bir dönemde yaşayan Hacı Bayram Hazretleri, Yunus tarzında şiirler söylemiştir (Ekinci, 2013: 101). Nitekim gayet anlaşılır ve akıcı bir dil kullanılarak söylenmiş olan dört şiirden üçü, iki eşit parçaya bölününce koşma gibi kafiyeli dörtlükler oluşturmaya müsait bir şekilde (musammat) düzenlenmiştir. Bu da Hacı Bayram-ı Velî'nin dil ve üslup açısından Yunus Emre'yi andırdığını göstermektedir.

XIII. yüzyıldan itibaren başlayan Türk dilinde eser verme geleneğinin önemli bir halkasını oluşturan Hacı Bayram-ı Velî'nin, Arapça ve Farsça bilmesine rağmen, günün gidişatına uymayıp, Türkçeye rağbet ederek Anadolu Türkü'nün dilini kullanmış olması, millî birliği sağlamaya yönelik bir gayeye matuftur. Bu bakımdan dil, Hacı Bayram Hazretleri'nin yaşadığı dönemde Anadolu Türk'ünü birliğe götüren bir araç olmuştur (Cebecioğlu, 1994: 161). Nitekim edebî ve ilmî sahada dilin Türkçe olarak yaygınlık kazanması, büyük devlet olma idealiyle hareket eden Osmanlılara, millî birliğin oluşturulması açısından kayda değer faydalar sağlamıştır (Cebecioğlu, 1994: 159).

Hacı Bayram-ı Velî'nin, "Çalabım bir şâr yaratmış" ifadesiyle başlayan şiiri Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi, Abdülhay Üsküdarî Celvetî, İsmail Hakkı Bursevî, Suhufî Mehmed Efendî (Sahafî), Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî gibi zatlar tarafından şerh edilmiş meşhur bir şiirdir (Kılıç, 2006: 49; Yıldırım, 2008: 41). Kaynaklarda bazen dörtlükler bazen de beyitler halinde verilen bu şiirin metni aşağıda sunulmuş ve daha sonra da şiirle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalabım bir şâr yaratmış iki cihan aresinde
Bakıcak Dîdar görünür ol şarın kenâresinde

Nâgihan ol şara vardım anı ben yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldım taş u toprak areesinde

Şâkirdleri taş yonarlar yonup üstâda sunarlar
Tanrının adın anarlar her bir taşın pâresinde

Ol şardan oklar atılır gelür sîneme dokunur
Aşıklar canı satılır ol şarın bazâresinde

Şar dedikleri gönüldür ne âlimdür ne câhildür
Aşıklar kanı sebildür ol şarın kanâresinde

Bu sözümlü ârif anlar câhiller bilmeyüb tanlar
Hacı Bayram kendi banlar ol şarın minaresinde
Hacı Bayram-ı Velî (Bayramoğlu, 1989: II/231)¹

Hacı Bayram-ı Velî'nin Şiiri ve Bu Bağlamda Şehir Tasavvuru

Ses ve imla bakımından dahi birbiriyle yakın özellikler arz eden şiir ve şehir, gerçekte de bir hayli irtibatlı iki unsur olarak karşımızda durmaktadır. Genel olarak şiir şehirde daha kolay yazılmaktadır. Yani şehir şair için ilham kaynağıdır. Şehir ise şiirle anlatılmakta, çeşitli yönleri ve güzellikleriyle tasvir edilmektedir. Öte yandan şiir, başlı başına bir şehir imajını aksettirmektedir. Billhassa nazım birimi beyit olan klasik Türk şiiri bağlamında şiire baktığımızda, ev anlamına gelen "beyt" ile şehrin en küçük yapı birimi olan evler arasındaki irtibat oldukça manidardır. Zira beyitlerin bir araya gelmesiyle bentler, şiir ve divan/eser meydana gelirken; evlerin bir araya gelmesiyle de sokaklar, mahalleler ve şehir oluşmaktadır.

İnci veya tespîh taneleri gibi sıra halinde dizilmiş olmak, şiiri oluşturan beyit ile şehre ait evler arasındaki benzerliğin bir başka tarafıdır. Nitekim şehrin yolları, caddeleri boyunca birbirini takip eden ev dizilerinin tezyinî, düzeni adeta bir beytin iki mısraı gibi

¹ Bu şiirin beyit sayısı ve beyitlerin yerleri bazı kaynaklarda değişiktir (bkz. Bursalı Mehmed Tahir, 2012: 32-33; Aynî, 1986: 111).

birbirini tamamlamaktadır. Klasik şiirde mısra yerine beytin, şiirin ana unsuru olmasının önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira iki mısraın birbirini tamamlaması, tek bir mısraa göre varlığı ve kimliği daha belirgin bir şiir birimini oluşturmaktadır (Cansever, 2010: 174). Dolayısıyla birbirini tamamlayan iki mısra ve beyitlerin bütünlüğü sayesinde şiir anlam kazanırken, yol boyunca dizilmiş evler de şehrin bütünlüğünü sağlamakta, şehir bunlarla anlam kazanmaktadır.

Bir mutasavvıf olarak Hacı Bayram Hazretleri'nin temsili anlatım yoluyla gönlü şehir bağlamında ele aldığı mezkûr şiirinde, bir yandan tasavvufa dair meseleleri somutlaştırarak daha anlaşılır hale getirirken, diğer yandan bir şehir tasavvuru oluşturduğu görülmektedir. Şiire bakıldığında, bu fikri destekleyen ipuçlarıyla karşılaşmak mümkündür. Bu bakımdan aşağıda, şiirin kendisi ve düz cümle halinde anlamı verilerek, bazı ifadelerden hareketle şiirdeki şehir tasavvuru ele alınmıştır.

*Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde
Bakıcak Dîdar görünür ol şarın kenâresinde*

(Allah'ım, iki cihan arasında bir şehir yaratmış. Bakınca, o şehrin kenarında Dîdâr görünür.)

Bazı kaynaklarda dörtlükler halinde verilen bu şiirin, şekil itibarıyla musammat gazeli andırdığı görülmektedir. Musammat gazel denince de akla Yunus Emre gelmektedir. Dolayısıyla Yunus Emre etkisinin şair üzerinde hissedildiği anlaşılmaktadır.

Hacı Bayram-ı Velî, "İlahi Taksim" olarak isimlendirilen şiirinin ilk beytinde, Rabbinin, iki cihan arasında bir şehir yaratmış olduğunu, bakınca o şehrin kenarında Dîdâr'ın, yani ilahî cemâlin görüldüğünü söylemektedir.

Şiirin anlam dünyasına baktığımızda, iki cihan arasında Allah Teâlâ'nın bir şehir yaratmış olduğu ifade edilmektedir. İki cihandan kastın, vahdet-kesret, dünya-ahiret, zahir-batın, hak-halk, ana-baba, taş-toprak, su-ateş, ruh-beden, celal-cemal gibi ikili âlemler olduğunu söylemek mümkündür (Kılıç, 2006: 50). Hatta iki cihan sembolünden doğu-batı, kuzey-güney gibi coğrafi yön-

ler de anlaşılmaktadır. İki cihanı coğrafya bağlamında ele aldığı-mızda, Anadolu'nun stratejik konumu akla gelmektedir. Nitekim Asya ve Avrupa arasında bulunan Anadolu hem coğrafya hem de tarih ve medeniyet itibarıyla önemli bir yere sahiptir. Bir tarafta Orta Asya ve İran, diğer tarafta Mezopotamya ve Mısır, bir diğer yanda da Yunan gibi köklü medeniyetlere komşu olan Anadolu, kendi bağrında da beslediği birçok medeniyetle birlikte, adeta dünyanın kalbi konumundadır. XIV-XV. yüzyıllara bakıldığında ise bu kalbin İslam medeniyeti ile inşa edilme sürecinde olduğu görülmektedir. Bu hususun söz konusu şiirde de hissedildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla gönlü merkeze alan şiir, şehir imajını aksettirdiği gibi, tarihî olaylara da göndermede bulunacak bir çağrışım dünyasına sahiptir.

Yüz, çehre, görme, görüşme ve tasavvufta Allah'ın cemâli (Doğan, 2010: 217) gibi anlamlara gelen "dîdâr" kelimesiyle genelde ilahî sevgili kastedilmektedir. Ancak mecazen diğer sevgililerin cemâli için de kullanılmaya müsaittir. Bu bakımdan "dîdâr" ifadesiyle Hz. Peygamber, devrin padişahı, mürşit veya beşeri bir sevgiliye de göndermede bulunulması mümkündür. Dîdâr, Hz. Peygamber'in cemâli olarak düşünülürse, "şar" Medine olsa gerektir. İki cihan ise şehrin hicretten önceki ve sonraki ismiyle bağdaştırılabilir. Önceki ismi Yesrib olan bu şehir, Hz. Peygamber'in orayı şerefliendirmesiyle Medine olarak isimlendirilmiştir. Medine olmak, medeniyete temel teşkil etmek demektir. Hicretle birlikte Medine peygamber şehri olma payesine erişmiş ve İslam medeniyetinin beşiği olmuştur. Dîdâr ile padişahın kastedilmesi durumunda ise iki kıta arasındaki Anadolu'da devletin yer edinip, sultanın kendini gösterdiği, yani otoritesini pekiştirdiği anlaşılabilir. Söz konusu kelime mürşit olarak düşünülürse, bu defa da Hacı Bayram Velî'nin, hem tasavvufî hem de sosyal yönden, merkezî bir yer olan Ankara'da faaliyette bulunduğu, kendini halka arz ettiği sonucu çıkarılabilmektedir.

Gönül şehrinde bakınca ilahî cemalin görülebileceği ifade edilen bu beyitte, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla âlemde tecelli ettiği

ve insanda bunun idrakine varabilecek bir gözün olması gerektiğine işaret edilmektedir. Nasıl ki, kılık değiştiren bir sultan şehrin meydanında gezindiğinde onu tanıyanlar yine bu haliyle de gördüklerinde, bu gezen kişinin sultan olduğunu fark ederlerse, Allah Teâlâ da celal ve cemaliyle âlemde kendini izhar etmekte, bunu anca için ehli olanlar bilmektedir (Aynî, 1986: 113-114). Buna göre şehre, dünyaya ve âleme Allah'ın azametinin ve cemâl sıfatının tecelli ettiği yerler ve insanların idrak edeceği alanlar olarak bakmak gerekmektedir (Cansever, 2012: 8).

*Nâgihan ol şara vardım anı ben yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldım taş u toprak aresinde*

(Aniden o şehre vardım, onu ben yapılır gördüm. Taş ve toprak arasında ben bile yapıldım.)

Yapılır gördüğü şehre ansızın girdiğini, taş ve toprak arasında kendisinin dahi yapıldığını söyleyen şair, gönül şehrinin yapılışını müşahede ettiğini belirtmektedir. Aniden bu şehre, yani tasavvufî eğitim yoluna girdiğini belirten Hacı Bayram Hazretleri, kalbin sürekli bir gelişim ve inşa halinde olduğunu görmüştür. Yapılmak, inşa ve imar olunmak olumlu bir mana içermekte, kalbin kötülüklerden ve günahlardan arınarak olumlu vasıflar kazanmasını ifade etmektedir (Cebecioğlu, 2013: 44).

Gönül şehrinin inşa ve imarı ile yaşanan bir şehrin inşa ve imarı arasındaki benzerlik dikkate değerdir. Nitekim bir şehrin imarı için taş, tuğla, kum ve toprak gibi inşaat malzemelerine ihtiyaç duyulması misali, gönül şehrinin imarı için de ibadet, zikir, tefekkür ve murakabe gibi birtakım amellere ihtiyaç duyulmaktadır (Cebecioğlu, 2013: 104).

Gönlün bir benzeri olarak bu inşa ve imar edilme durumu Anadolu ve Ankara için de geçerlidir. Osmanlı Devleti, birçok beylik tarafından parçalanmış olan Anadolu'da yavaş yavaş beylikleri kendi topraklarına katıp birliği oluşturmaya çalışmış, ancak 1402'de yaşanan Ankara Savaşı yenilgisi bu birliğin sağlanmasını geciktirmiştir. Bu yenilginin ardından taht kavgaları yaşanmış, Çelebi Mehmet'le birlikte tekrar toparlanma sürecine giren dev-

lette, yaralar sarılmış, Anadolu ve özelde Ankara'da, Timur'un çekilmesi ve taht kavgalarının da sona ermesinin ardından inşa ve imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Öte yandan Ankara'da sosyal ve manevi birliğin oluşmasında Hacı Bayram Hazretleri'nin büyük hizmetleri olmuştur. Müritlerini el emeği ile geçinmeye yönlendiren, kendisi de buğday, arpa, burçak yetiştirerek onlara örnek olan Hacı Bayram, bu şekilde halkın toprağa bağlı yaşamasını teşvik ederek Anadolu'ya Orta Asya'dan gelen Türk göçerlerin yerleşik hayatı benimsemesini sağlamış, Anadolu'da kalıcı Türk birliğinin oluşmasında ve Osmanlı Devleti'nin medeniyet yolunda aşama kaydetmesinde önemli rol oynamıştır (Ekinci, 2013: 46-47). Adeta kalbin, sahibi yahut mürşit tarafından inşa ve imar edilmesi misali, o da Ankara'nın ve hatta Anadolu'nun birlik ve dirliği için çaba sarf etmiştir.

Şâkirdleri taş yonarlar yonup üstâda sunarlar

Tanrının adın anarlar her bir taşın pâresinde

(Öğrencileri/çıraqları taş yonarlar, yonup üstada sunarlar. Her bir taşın parçasında Allah'ın adını anarlar.)

Yoğurup pişirdiği ekmekler misali kemale ermiş bir yol eri olan Somuncu Baba'nın en büyük eseri 15. yüzyılın büyük velisi Hacı Bayram Hazretleri olsa gerektir. Geçimini ekincilikle sağlayan Hacı Bayram'ın yetiştirdiği Akşemseddin Hazretleri ise değirmencidir. Meslekî açıdan icra ettikleri görevler itibarıyla de aralarında yoğun bir irtibat olan bu üç zatın, yetiştirdikleri halifeleri ve dervişleri ile diğer tarikatlar bu güzel yurdu gönül bağlarıyla sımsıkı bağlayıp, yüzlerce yıldan beri bir ve bütün halinde tutmaktadırlar (http://aksarayfx.mekan360.com/iys_unlulerimiz.html). Adeta Hacı Bayram Ankara ve Anadolu toprağında insan hasat etmiş, Akşemseddin onları öğütüp inceltmiş, Somuncu Baba da pişip olgunlaşmalarını sağlamıştır. Bir tarafta gönül şehrini yapmak için üstatlara iş düşerken, diğer tarafta da talebelere iş düşmektedir. Nitekim böyle bir şehirde talebeler taş yonmakta, yonup üstada sunmaktadırlar. Yonttukları taşın her bir parçasında ise Allah'ın adını anmaktadırlar.

Bir önceki beyitte de geçtiği üzere taş, insandaki olumsuz vasıflar sertlikler veya celale dair yönleri; toprak da yumuşaklık, iyilik ve güzellikler veya cemale dair yönleri temsil etmektedir. Hatta topraktan ruhun tekamülü, taştan da nefsin tekamülü anlaşılabilir (Cebecioğlu, 2013: 44). Dolayısıyla müritler nefsi terbiye etmek için amelde bulunup onu mürşide sunmakta ve kemale ermek için zikir yapmaktadırlar. Bu durum, çırakların bina inşa etmek için taş yontup duvar örmelerine ve bu meziyetlerini ustanın nazarına sunmalarına benzediği gibi, askerlerin taş gibi muhkem kaleleri fethetmek suretiyle komutanın yahut sultanın övgüsüne mazhar olmalarına da benzemektedir. Hacı Bayram-ı Velî'nin yaşadığı döneme bakıldığında da toparlanan ve hızla büyümeye çalışan bir Osmanlı'nın cihat anlayışıyla Bizans'a karşı giriştiği mücadele, büyük cihat olarak görülen nefisle mücadeleyi (Aclunî, 2000: I/481-482) çağrıştırmaktadır. Öte yandan yapılan bu savaşlarda da Allah Allah nidaları yükselmekte, topraklar fethedilmek suretiyle askerler düşmana karşı zafer kazanmış olmaktadır. Böylece gönül şehri kötü hasletlerden temizlenirken, Anadolu şehirleri de şirk ve küfür cenderesinden kurtarılıp İslama bağrını açmaktadırlar. Buna göre gönül şehrinin imarında izlenen yol ile İslamlaşma sürecindeki Anadolu şehirlerinin imarında izlenen yol birbirine benzemektedir.

Ol şardan oklar atılır gelür sîneme dokunur

Âşıklar camı satılır ol şarın bazâresinde

(O şehirden oklar atılır, gelir sineme dokunur. O şehrin pazarında âşıkların canı satılır.)

Gönül şehrinde atılan bela oklarının gelip sinesine dokunduğunu ve o şehrin pazarında âşıkların canının satıldığını ifade eden Hacı Bayram-ı Velî, gönül şehrinin mamur bir hale getirilmesi esnasında zaman zaman sıkıntıların yaşandığını belirtmektedir. Gönül şehrini sevgiliye açan âşık, bazen aşk yolunda belalara maruz kalabilmekte, sevgiliye olan aşkı bu vesileyle test edilmektedir (Cebecioğlu, 2013: 45). Gerçek âşık, bu durumdan şikâyet etmek şöyle dursun, sevgiliden gelen eza ve cefayı bir nimet sayarak başım

gözüm üstüne diyebilen, “kahrın da hoş, lütfun da hoş” anlayışıyla hareket edebildir. Yine gerçek âşık sevgilisi uğruna canını hiç çekinmeden feda edebildir. Buna göre, bela oklarıyla gönlü pür dağ olmuş âşıkların canı, sevgili için gönül şehrinin pazar yerinde satılmaktadır. Öte yandan can maddi yönü, yani kesreti temsil etmektedir. Sevgiliye vuslat için bunun aradan çıkarılması gerekmektedir. Bu bakımdan âşıklar canlarını satmakla, aradaki bütün engelleri kaldırıp sevgiliye vuslatı gerçekleştirmiş olmaktadır.

Gönlün pazara teşbihi ve orada canın satılmasına istinaden bu beyitte, *“İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızasını almak için kendini feda eder.”* (Bakara, 2/207) ayetine telmih vardır. Nefsini Allah'a satma olayı, Allah'a yakın olma (kurb) makamındaki sâlikin çeşitli belalara maruz kalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu makama eren insan, Allah'ın kahr ve lütfu arasında fark görmeyip, her şeyin Allah'tan geldiğini bilerek O'nun nimeti kadar belalarına da “hoş geldin” diyebilmek durumundadır (Kılıç, 2006: 52). Pazarda canların satılması, Allah'ın razı olduğu kimseler hakkında takdir ettiği alışveriş olayına da bir hayli benzemektedir. Nitekim ayette, *“Allah, müminlerden, mallarını ve canlarını kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürlər. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) en büyük kazançtır.”* şeklinde buyurulmakta (Tevbe, 9/111), Allah yolunda cihat edenlerin alışverişe benzetilen bu amellerinin ne kadar kazançlı olduğu açıklanmaktadır.

Canla başla yapılan mücadeleler neticesinde gerek sultan olan sevgilinin, gönül şehrinde/ülkesinde taht kurması gerekse fethedilen topraklar ve kalelere İslam hâkimiyetinin yerleşmesi büyük bir zaferdir. Sâlik mücahede sürecinde gurur, kibir, riya gibi birtakım manevi tuzaklarla karşılaşırken, asker ise yaptığı cihatlarda ölmek, yaralanmak ve esir düşmek gibi tehlikelerle yüz yüze gelmektedir. Buna göre yukarıdaki beyitte, şakirdi asker, taş yontmayı gaza anlayışıyla hareket edip diyar-ı Rum'u fethetmek, üstadı padişah,

âşıkların canının satılmasını da tebaanın sultan uğrunda kendini feda etmesi olarak düşünmek imkân dâhilindedir. Yine âşıklar sevgili uğrunda, mücahitler Allah yolunda canlarını bir pazar metaı gibi satıŖa sunarken, Ŗehirdeki esnaf da mallarını dükkânlarda ve pazar meydanlarında satmaktadır.

Ŗar dedikleri gönüldür ne âlimdür ne câhildür

Âşıklar kanı sebildür ol Ŗarın kanâresinde

(Ŗehir dedikleri gönüldür, ne âlimdir ne cahildir. O Ŗehrin kenarında âşıkların kanı sebildir.)

Mahalleleri, sokakları, meydanları, camileri, dükkânları, pazar yerleri, evleri, oyun alanları, okulları ve benzeri unsurlarıyla Ŗehir her tarafı kapsayan büyük bir mekândır. İnsanın gönlü de tıpkı bir Ŗehir misali her Ŗeyi içine alabilecek kadar geniŖtir. Nitekim hiçbir yere sığmayan Allah Teâlâ, mümin kulunun kalbine sığmıŖtır. Ancak gönülde ilim ve cehalete yer yoktur. Orada irfan bulunmakta ve Allah bu sayede bilinebilmektedir. Dolayısıyla gönlün, âlim veya cahil olmayıŖının sebebi, aklın değil, kalbin faaliyet alanı olmasındandır. Zaten akıl ile değil, kalbî bilgi olan marifet ile Allah'a ulaŖılacaęı kabul edilmektedir (Cebecioğlu, 2013: 46).

Bütün günah kirlerinden ve kötülüklerden arınmıŖ, marifetin yerleŖtięi gönül, bu haliyle dört baŖı mamur bir Ŗehri, daha da ötesi cenneti andırmaktadır. Öte yandan, içinde yaŖayanların sergilediği güzel hasletler ve güzelleriyle, gayet muntazam evleri, köŖkleri ve diğer yapı elemanlarıyla, bahçeleri, yeŖillik alanları ve düzenli-tertemiz bir çevresiyle Ŗehir de adeta bir cennettir. Zaten Ŗehir imajı, İslam kültürlerinde cennet tasavvurunun bir yansımasıdır (Cansever, 2010: 24; 2012: 110).

BaŖta Yunus Emre olmak üzere, birçok mutasavvıf gibi Hacı Bayram Hazretleri de gönlü Ŗehirle irtibatlandırmıŖtır. Nitekim bir beyitte Yunus, "Gönlümüz oldu ulu Ŗehir, o Ŗehir gibi ya nerde var? Hazinesinden cevher aldım, dükkân yüzünü süsler oldum." demektedir; son derece büyük olan gönlü, vitrini inci ve mücevherlerle bezenmiŖ dükkâna benzetmektedir. Bu haliyle gönül, içinde barındırdığı hazinelerle adeta Ŗehrin kuyumcularını çağrıŖtırmaktadır:

*Gönlümüz oldı ulu şâr o şâr gibi yâ kanda var
Hazinesinden aldum gevher dükkân yüzün bezer oldum (Y. Emre, 222/4)*

Gönül şehre benzetildiği gibi, dünya da bir şehri andırmaktadır. Nitekim aşağıdaki beyitte bu dünya bir büyük şehre teşbih edilmekte, insan ömrü ise çabucak kurulmuş bir pazara benzetilmektedir. İnsan ömrü şehri andıran dünya pazarında çarçabuk tükenen bir meta gibidir. Dolayısıyla deruni manada gönlü temsil eden şehir, dışa açılan yönü bakımından bir mekân ile hatta topyekûn dünya ile ilişkilendirilebilmektedir:

Bu dünyânun meseli bir ulu şâra benzer

Velî bizüm ömrümüz bir tîz bâzâra benzer (Yunus Emre, 69/1)

Âşıkların canı, gönül şehrinin pazarında satıldığı gibi, yine aynı şekilde sevgili ve aşk uğrunda kanları da sebil olmuş, bu yolda feda edilmiştir. Kalbin marifet mahalli ve bilme fiilinin icra merkezi olmasından ötürü, marifet makamında iken yaşanıp da gizli kalması gereken bazı haller, kendinden önceki mutasavvıflardan Hallac, Nesîmî ve İbn Arabî gibiler tarafından açıklanınca, idam edilmişlerdir. Böyle kimselere atıfta bulunurcasına Hacı Bayram, Hakk'ın tecrübesi sırasında yaşanan olaylar ve elde edilen sırların, tasavvufî derinlikten yoksun olanlara anlatıldığında, âşığın iptilaya uğrayacağına ve kanının akıtılabileceğine işaret etmektedir (Kılıç, 2006: 53).

Şehirden kastın gönül olduğu ifade edilen bu beyitte, şehirle gönül arasında birçok yönden benzerlik bulunduğu anlaşılmaktadır. Üstelik âşıkların kanının sebil oluşu dikkat çekmektedir. Zira sebil, yol, büyük cadde, su dağıtılan yer, hayır kabilinden parasız dağıtılan su gibi anlamlara gelmektedir (Doğan, 2010: 1083). O şehrin bir tarafında âşıkların kanının hayır için dağıtılan su misali aktığı belirtilmek suretiyle bir çeşme imajı oluşmaktadır. Nitekim şehirde diğer yapı elemanlarına ek olarak çeşmeler de önem arz etmektedir.

Bu sözümü ârif anlar câhiller bilmeyüb tanlar

Hacı Bayram kendi banlar ol şarın minaresinde

(Bu sözümü arif anlar, cahiller bilmeyip garipseler. O şehrin minaresinde Hacı Bayram'ın kendisi bağırıp durur.)

Tasavvuf, tatmayanın bilmediği bir hal ilmidir. Buna göre elde edilen marifeti ancak arifler anlayabilmekte, cahiller ise afallayıp durmakta, hatta bu gibi sözlere ve sahiplerine tan etmektedirler. Dolayısıyla tasavvufi tecrübeleri yaşamış ve söz konusu şiirinde insanlara anlatmış olan Hacı Bayram Hazretleri, bu sözünü ehlinin anlayabileceğini söylemektedir. Nitekim gönül evinin ne olduğunu idrak eden veya gönül şehrinin mahallelerini, sokaklarını, caddelerini ve evlerini öğrenen Hacı Bayram-ı Velî, şehrin minaresine, yüksekçe bir yere çıkarak, yani şeyhlik makamına ulaşarak bu öğrendiklerini, vardığı hakikatleri insanlara duyurmak üzere müezzin gibi dünyanın dört bir tarafına var gücüyle haykırmaktadır (Cebecioğlu, 2013: 48).

Kalp şehrinin minareye benzetildiği beyitte, sanki gönül sahibi insanların hepsi bu vesileyle tasavvufa davet edilmekte; yani minare, kalp şehrine davet yeri olarak tasvir edilmektedir (Kılıç, 2013: 54). Öte yandan minare cami çağrışımını uyarmaktadır. Camiler de yerleşim alanlarına ve dolayısıyla şehre ait önemli yapılardır. Zira bu yerlerde hem ibadet yapılmakta hem de birtakım sosyal ve idari faaliyetler yürütülebilmektedir. Bu bakımdan bir İslam şehri için evler, sokaklar, caddeler, meydanlar ve çarşı pazarlar ne kadar önemli ise, minareleriyle birlikte camiler de o kadar önemlidir.

Hacı Bayram-ı Velî'nin, şehrin minaresine, yüksek bir yere çıkarak insanları hakikate davet etmesini, hâkim-merkezî bir konumda bulunan Ankara'dan Anadolu'ya seslenişi şeklinde düşünmek mümkündür. Nitekim kurucusu olduğu Bayramîlik, Anadolu ve hatta Balkanlar gibi geniş bir coğrafyada etkili olmuş, varlığını günümüze kadar devam ettirmiş bir tarikattır. Bu itibarla Hacı Bayram Hazretleri tecrübe ettiği güzellikleri, bir bakıma gönül şehrinin temsil eden Ankara'dan ve Ankara'nın adeta kalbi olan kalesinden Anadolu'ya, hatta bütün bir dünyaya ilan etmiştir.

Hacı Bayram-ı Velî'nin Ankara'ya atfettiği önemin, bazı ifadelerden hareketle birtakım çıkarımlara dayandığını belirtmek ge-

rekmedir. XVIII. yüzyıl şairlerinden Abdüllatîf Râzî'nin Ankara için yazdığı methiyede ise bu önemin, daha bariz bir şekilde ortaya konduğu görülmektedir. Nitekim söz konusu methiyeye ait aşağıdaki bentlerde Râzî, o dönemde kendi halinde mütevazı bir yer olarak bilinen Ankara'yı, Osmanlı mülkü içinde bir "şehbâz" (bir cins iri ve beyaz doğan)'a benzetmektedir. Allah'ın, Ankara'yı her yönüyle mümtaz eylediğini, seçip yükselttiğini belirtmekte ve devlet yıldızı Ankara'ya sırdaş olsa buna şaşılmayacağını söylemektedir. Ankara'nın gül bahçelerinin cennet misali olduğunu ifade eden şair, hâlen üstünde Türk bayrağı dalgalanan tarihî Ankara Kalesinden de söz etmektedir. Râzî'ye göre kale, her taşı cevher gibi süslü ve İskender Seddi gibi sağlam kurulmuştur. Ankara'nın güzellerini "hûrî-sîretli" (huri gibi temiz ahlâklı) olarak vasıflandıran şair, bunların Hz. Yusuf gibi "pâk-dâmen" (iffetli, namuslu) olduklarını söylemektedir. Ankara'nın her köşesinin âlim, ilim ve hakikatler mahzeni olduğunu ifade eden şair, bilhassa Ankara'nın, hatta bütün Anadolu'nun manevî mimarlarından Hacı Bayram-ı Velî'nin burada yattığını vurgulamaktadır. Bu yüzden Ankara yükselse ve feleğin üstünde uça yeridir. Hâsılı Râzî, bu şiirle adeta bir keramet göstermiş, Ankara'nın başına devlet kuşu ve yıldızının konacağını, her yönüyle mümtaz olacağını haber vermiş, bunun için dua etmiştir. Şiirin yazılışından 224 yıl sonra Râzî'nin duası kabul edilmiş, böylece kerameti zahir olmuş, yani Cumhuriyet'in ilanı ile Ankara devlet merkezi yapılmış ve her yönüyle seçilip yükselmeye başlamıştır (Erdoğan, 1997: 358). Başşehir olan Ankara, cumhuriyet döneminden itibaren gözde bir şehir olma payesinde erişmiş, hızla gelişip büyümüştür:

Ey mülûk-i Âl-i 'Osmân içre şehbâz Engüri
 Eyledi Hak seni her veçhile mümtaz Engüri
 Olsa tan mı necm-i devlet sana hem-râz Engüri
 Her seher güyâlarun eyler ser-âgâz Engüri
 Gülşenün cennet misâli oldu demsâz Engüri

Âferîn o şâruna her taşunu gevher gibi
 Zeyn idüp kurmuş binânı sedd-i İskender gibi

Dâ'imâ bir âb-ı safî anlayup içer gibi
Kal'anun dervâzesine yüz sürer kemter gibi
Hizmete bil bağlamışdur kış eger yaz Engüri

Hürî-sîretdür ser-â-pâ cümle mahbûbun senün
Pâk-dâmen olmada Yûsuf-ı sâni ma'denün
'Âlim ü 'ilm ü hakâyık kûşe kuşe mahzenün
Bâ-husûsâ Hacı Bayrâm-ı Velî'dür medfenün
Var yûri evc-i felekde eyle pervâz Engüri (Erdoğan, 1997: 359)

Sonuç

14-15. yüzyılda yaşamış olan Hacı Bayram-ı Velî, ilmî, tasavvufî ve edebî yönden önemli bir isimdir. Müslüman Türk nüfusun Anadolu'da kök salma sürecine tanıklık etmiş ve bu süreçte aktif rol almış biri olarak o, tarihî ve sosyal yönden de mühim bir konuma sahiptir. Bütün bu özellikleriyle etkisini hâlâ devam ettiren söz konusu mutasavvıfın, "Çalab'ım bir şar yaratmış" diye başlayan şiiri, sembolik anlatımın hâkim olduğu bir şiir olması bakımından dikkate değerdir.

Söz konusu şiirden hareketle Hacı Bayram-ı Velî'de şehir tasavvurunun ele alındığı bu çalışmada, her ne kadar şiirde geçen şardan/şehirde kastın gönül olduğuna vurgu yapılmış olsa da, coğrafi ve tarihî yöne sahip bir şehir tasavvurunun oluşturulduğu da görülmüştür. Nitekim böyle bir şehirde imar ve inşa (yapılma) süreci devam etmekte, pazarlar kurulmakta, sebiller akmakta, minarelerden çağrıda bulunmaktadır. Üstelik bu oluşum aşamasındaki şehir, Ankara olabileceği gibi, topyekûn Anadolu da olabilmektedir.

Şiirde geçen âlim, arif ve cahil gibi kelimelerin de şehirle irtibatının olduğu görülmektedir. Nitekim bir şehirde âlim, arif ve cahil olmak üzere üç değişik kategoride insan yaşamaktadır. Âlim medreseyi, arif tarikatı, cahil ise sıradan halkı temsil eder niteliktedir. Hatta bu vesileyle şehre ait eğitim kurumlarına da işaretle bulunduğu söylemek mümkündür.

Birçok unsuru içine alan geniş mekânlar olmak bakımından şehir ve gönül arasında bir hayli benzerliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Adeta gönül deruni bir şehir, şehir ise dışa açılan bir gönül gibidir. Gönül şehrinde manevi faaliyetler gerçekleşirken, asıl şehirde ise daha çok müşahede edilebilen olaylar vuku bulmaktadır.

Hacı Bayram-ı Velî şiiirinde ferdî olarak insanı idare eden gönül şehri anlattığı gibi, insanların toplum halinde yaşadığı ve üstlerine düşen görevleri yerine getirmek suretiyle hayatlarını idame ettirdikleri bir şehrin varlığını da zihin dünyamızda hissettirmektedir. O gün için bu şehir bir devlet bazında Anadolu olabileceği gibi, başlı başına bir şehir bağlamında ise Ankara olsa gerektir. Zira Anadolu Müslüman Türk nüfusun iskân etmekte karar kıldığı bir coğrafya iken, Ankara da bu coğrafyanın ortasında bulunan muhkem bir karargâh konumundadır. İnsanın karar kıldığı organı kalp, Müslüman Türklerin karargâhı ise merkezî bir yerde olan Ankara'dır. Nitekim Râzî'nin övgüsü ve duasına mazhar olan, cumhuriyetle birlikte de başşehir yapılan Ankara, merkez-karargâh olma düşüncesini fiili olarak da göstermiştir.

Gönlü, temsilî anlatım yoluyla şehir bağlamında ele alan Hacı Bayram-ı Velî'nin, aynı zamanda bu şiiirinde medeniyete temel teşkil eden medine (şehir) tasviri oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak şairin hem gönlü anlatmak hem de bir şehir tasviri oluşturmak maksadıyla böyle bir şiiir söylediğini iddia etmek güçtür. Çünkü şairle görüşüp, meramını anlama imkânımız yoktur. Sadece birtakım verilerden hareketle -makul bir yorum çerçevesinde- şairin, aynı zamanda tarihî, coğrafi ve sosyal yönü olan bir şehre de atıfta bulunduğu dair kanaate varılmıştır.

Kaynaklar

- Aclûnî -İsmâîl b. Muhammed el-Aclûnî- (2001). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs I-II*, Thk. Yüsuf b. Muhammed el-Hac Ahmed, Dimeşk: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis
- Aynî, M. Ali (1986). *Hacı Bayram Velî*, Sadeleştiren: H. R. Yananlı, İstanbul: Akabe Yayınları
- Bayramoğlu, Fuat (1989). *Hacı Bayram-ı Velî I-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

- Bursalı Mehmed Tahir (2012). *Hacı Bayram-ı Veli*, Haz. Metin Çelik, İstanbul: Özgü Yayınları
- Cansever, Turgut (2010). *Osmanlı Şehri*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Cansever, Turgut (2012). *İslam'da Şehir ve Mimari*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Cebecioğlu, Ethem (1994). *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara: Muradiye Kültür Vakfı Yayınları
- Cebecioğlu, Ethem (2013). *Hacı Bayram Veli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Doğan, Ahmet (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Erdoğan, Abdülkerim (2015). *Ankara'nın Manevi Mimarı Hacı Bayram-ı Veli*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları
- Ekinci, Yusuf (2013). *Hacı Bayram-ı Veli*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Karaman, Hayrettin - Özek, Ali - Çağrı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kâfi - Gümüş, Sadrettin - Turgut, Ali (2010), *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Ankara: TDV Yayınları
- Kılıç, Cevdet (2006). "Hacı Bayram Veli'de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşması Süreci", *Tasavvuf Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 16, s. 41-63
- Yıldırım, Ayşe (2008). *Hacı Bayram-ı Veli ve Tasavvufi Görüşleri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Tatçı, Mustafa (2011). *Yunus Emre Divan ve Risaletü'n-Nushiyye*, İstanbul: H Yayınları
- Erdoğan, Mustafa (1997). "Abdüllatif Râzî ve Ankara Methiyesi", *Türk Dili*, S. 550, s.356-359. http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/1997s550/1997_s550_20_M_ERDOGAN.pdf, Erişim Tarihi: 04.06.2016
- http://aksarayfx.mekan360.com/iys_unlulerimiz.html, Erişim Tarihi: 04.06.2016